

ЗНАЧЭННЕ ВЫКАРЫСТАННЯ БЕЛАРУСКІХ ЗАГАДАК ПРА ПРЫРОДУ Ў ПРАЦЭСЕ АЗНАЯМЛЕННЯ ДАШКОЛЬНІКАЎ З ПРЫРОДАЙ

Адзін з цікавых і дзейсных метадаў работы па фармаванні ў дзяцей прыродазнавчых уяўленняў з'яўляецца выкарыстанне загадкі. Прадметнасць, канкрэтнасць загадкі, скіраванасць на дэталі робяць яе выдатным сродкам дыдактычнага ўздзеяння на дзяцей. К. Д. Ушынскі пісаў, што загадка заляжа трывала ў памяці, захапляючы з сабой і ўсе тлумачэнні, да яе прывязаныя. Народныя загадкі адрозніваюцца яркай вобразнасцю, у кожнай мастацка асэнсаваны прадметы і з'явы, узятыя з розных абласцей прыроды і жыцці чалавека. Тэматыка загадак пра прыроду вельмі разнастайная. Па тэматычным складзе яны падзяляюцца на групы: прадметы і з'явы нежывой прыроды, раслінны свет, свет жывёл, чалавек. Незвычайна шырока прадстаўлены ў загадках жывёльны і раслінны свет. Прычым у іх намаляваны жывёлы і расліны, якія ўвесь час сустракаюцца і добра знаёмыя дзецям.

Загадкі пра расліны распавядаюць: **пра іх знешні выгляд:** “Рук многа, а нага адна” (дрэва), “Зялёная, а не луг, белая, а не снег, кучаравая, а без валасоў” (бярэза); **аб умовах іх вырасцання:** “Сама панна ў каморы, а яе косы на дворы” (морква), “Маленькі удаленькі сквозь землю прайшоў, чырвоную шапачку знайшоў” (грыб); **пра змены, якія адбываюцца з імі на працягу года:** “Вісіць - зялёны, ляціць – жоўты, ляжыць – чорны” (ліст), “Увосень рассыпаецца, улетку збіраецца, само поўнае бывае, людзей накармляе” (жыта).

Загадкі пра дзікіх і дамашніх жывёл раскрываюць: **асаблівасці формы, колеру і іншых прыкмет жывёл:** “Шапачка маленькая, камізэлька няцканая, кафтанчык рабенькі, ды ходзіць босенькі” (верабей), “Спераду шылцы, ззаду вільцы, наверху чорнае сукно, падыпадам белае палатно” (ластаўка); **асаблівасці руху:** “Ходзіць над намі дагары нагамі” (муха), “Без рук, без ног, а па зямлі паўзе” (чарвяк, вуж); **звычкі:** “Лёг вусаты, а стаў гарбаты” (кот), “Не хворая, а ўсё стогне, нічога не згубіла, а ўсё шукае (свіння); **пра спосабы сілкавання:** “У чырвоных ботах па балоце ходзіць, жабак спрытна ловіць” (бусел), “Калматы, вусаты, есці пачынае, песенкі спявае” (кот).

Шмат загадак, у якіх адлюстраваны змены ў прыродзе на працягу года і характэрныя прыкметы розных пор года: “Зімой грэе, вясной тлее, летам памірае, увосень аджывае” (снег), “Летам апрацаецца, зімой раздзяваюцца (лісцёвыя дрэвы), “Летам шэрэнькі, а зімой беленькі” (заяц).

Загадак пра чалавека значна менш і адлюстроўваюць яны галоўным чынам часткі цела: вочы (“Два браты родныя праз мяжу жывуць, адзін аднаго думкі ведаюць, ды ніколі не бачацца”), нос (“Паміж двух свяціл я пасярэдзіне адзін”), зубы (“Каля прарубы стаяць белы галубы”), пальцы на руках (“У дзвух матак па пяць хлапчанятак, кожнаму сыну – адно імя”).

Аднак падчас работы з дзецьмі дашкольнага ўзросту, неабходна ўлічваць не толькі прыродазнаўчую тэматыку загадак, але і іх экалагічы змест. Варта падбіраць загадкі, якія можна выкарыстоўваць для ўдакладнення, канкрэтызацыі, абагульнення, сістэматызацыі ўяўленняў дзяцей: **пра ўзаемасувязі ў прыродзе**: “Адзін лье, другі – п’е, трэці расце” (дождж, зямля, трава); **пра асаблівасці такіх біяцэнозаў як лес, луг, рака, возера і г.д.**: “Ні мора, ні зямля, караблі не плаваюць, бо нельга” (балота); **прыстасаванні да навакольных умоў існавання**: “Не рыба, а плавае, не конь, а ходзіць; не піла, а рэжа (бабёр), “Цэлы дзень у рацэ купаецца, а на бераг выйдзе – сухенькая (гусь, качка); **пра функцыі прадмета прыроды, пра карысць, якую яны прыносяць прыродзе і людзям**: “Не доктар, а дрэвы лечыць” (дзяцел), “Не прадзе, не тчэ, а людзей апранае” (авечка); **пра месца паходжання і пасялення**: “У вадзе нарадзілася, а ў ёй мала бывае” (жаба).

Аднак прызначэнне загадак не толькі ў тым, каб замацоўваць у свядомасці дзяцей уласцівасці і якасці простых і добра знаёмых прадметаў і з’яў прыроды. У загадках раскрываецца і паказваецца багацце свету прыроды. Яны могуць служыць добрым сродкам фармавання паважлівых адносін да прыроды: “Усіх нас корміць, а сама есці не просіць” (зямля).

Акрамя зместа, значнай у рабоце з дашкольнікамі з’яўляецца і **форма загадкі**. Большасць загадак заснавана на метафары, калі якасць, прыкмета ці дзеянне характарызуецца: **праз параўнанне** (“Вые як звер, а лятае хутчэй самалёта” (вечер); **праз адмайленне** (“Зялёная, а не луг; белая, а не снег; кучаравая, а без валасоў” (бяроза), “Не агонь, а пячэцца” (крапіва); **праз называнне прыкмет** (“Сам белы, хвост шэры, паджарыя лыткі” (заяц).

Ёсць загадкі, у якіх **прадметы і з’явы характарызуюцца з розных бакоў**: “Доўгі насок, тонкі галасок, хто яго заб’е, той сваю кроў пралье” (камар), “На пячы грэецца, без вады мыецца” (кот)

Па структурных кампанентах загадку можна аднесці да пазнавальных задач. Загадка ўтрымоўвае ў сабе ўмову і пытанне, адказам на якое павінна быць адгадка. Яна, як любая задача ці пытанне, утрымоўвае вызначаную цяжкасць, якая патрабуе разважання, мабілізацыі ведаў для рашэння праблемы, гэта значыць развівае ў дзіцяці здагадлівасць і кемлівасць. Таму загадку можна выкарыстоўваць для стварэння праблемных сітуацый у розных формах адукацыйнай работы з дзецьмі дашкольнага ўзросту. Каб дзеці маглі самастойна адгадаць загадкі, варта спачатку навучыць іх разглядаць прыродныя аб’екты з розных бакоў, вылучаць самыя істотныя прыкметы прадметаў і з’яў прыроды, усталёўваць узаемасувязі з імі. Гэтыя ўменні фарміруюцца падчас сістэматычных назіранняў у прыродзе.

Адгаванне некаторых загадак пабудавана на аснове **абагульнення пастаянных назіранняў**: “Вясна прыгрэе, шубу надзене; зіма наступае, шубу скідае” (лісцевыя дрэвы), “Па вадзе ідзе і не тоне” (цень).

Каб адгадаць некаторыя загадкі адных назіранняў мала, **неабходна праводзіць досведы з вадой, снегам, лёдам і г.д.**: “У агні не гарыць, а ў вадзе

не тоне” (цень), “На дварэ гарой, а ў хаце вадой” (снег), “Не лёгкае і не цяжкае, а праз хату не перакінеш” (пяро).

Такім чынам, загадкі, падкрэсліваючы тую ці іншую спецыфіку прадметаў і з’яў прыроды, прымушаюць больш уважліва зірнуць на іх, паказваюць іх падабенства з іншымі. Загадка асвятляе новым святлом асаблівасці знаёмых прадметаў і з’яў прыроды, што страцілі сваю прывабнасць з-за штодзённасці. Яна як бы вучыць глядзець на свет прыроды ў яго шматстайных сувязях. І гэта асаблівасць загадак можна шырока выкарыстоўвацца падчас азнаямлення з прыродай і экалагічнага выхавання дашкольнікаў.

Аднак часам забываецца, што ў працы з дзецьмі дашкольнага ўзросту неабходна ўлічваць не толькі прыродазнаўчую тэматыку загадак, але і іх навуковы змест. Аналіз практыкі выкарыстання загадак у дашкольных установах, паказаў, што частка з іх нясе **ненавуковую інфармацыю**. Напрыклад, "Хвост пухнаты, мех махнаты, у лесе жыве, у вёсцы курэй крадзе" (Ліса). У той час як паўсядзённай ежай ліс з’яўляюцца палявыя і лясныя мышы, зайцы, некаторыя дзікія птушкі. Ці замацоўваючы веды дзяцей пра зайца, педагогі выкарыстоўваюць загадку "Камячок пуха, доўгае вуха, скача лоўка, грызе моркоўку". Але ў прыродзе ў прыродных умовах зайцы сілкуюцца галінкамі дрэў, напачатку зімы зімавой збажыной і не так часта трапляюць на гарод з морквай і капустай. Памылкова будзе выкарыстоўваць у рабоце з дзецьмі і такую загадку, як “Чорны воран, ды не птах, шэсць ног, ды не звер” (жук), бо праз яе змест фарміруецца ўяўленне, што ў звяроў шэсць ног, а не чатыры, як на самой справе. Недакладным з’яўляецца і змест загадкі “Белае палатно, а пад ім халадно” (снег), бо снег валодае цеплаізаляцыйнымі ўласцівасцямі, на гэта звяртаецца ўвага ў другой загадце “Зімой грэе, вясной тлее, летам памірае, увосень аджывае” (снег).